

מינויו של פונטיוס פילאטוס והכרונולוגיה של 'קדמוניות היהודים', ספרים יח–כ

Author(s): ד' שוורץ

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 4 (תשמ"ג), pp. 325-346

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70038102>

Accessed: 04/12/2011 16:39

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

מינויו של פונטיוס פילאטוס והכרונולוגיה של קדמוניות היהודים, ספרים יח"כ*

מאת דניאל שוורץ

עיקר עניינו של מאמר זה בניתוח דרכו של יוסיפוס בסידור הכרונולוגי של המאורעות המתוארים בספרים האחרונים של קדמוניות היהודים [להלן: קדה"י]. ספרים אלה מהווים כידוע את הבסיס לתולדות ישראל ממות הורדוס ועד לחורבן. ואולם, לנושא כללי זה הגעתי עקב שאלה ספציפית: מתי נתמנה הנציב פונטיוס פילאטוס? לפיכך אפתח בשאלה ספציפית זו כנקודת מוצא להרחבתו של הדיון בכרונולוגיה של קדמוניות היהודים.

יוסף בן מתתיהו מעיד, אגב משל הזוכים הצמאים והשבעים, כי טיבריוס שלח רק שני נציבים במשך קיסרותו הארוכה (14-37 לסה"נ): ולריוס גראטוס ופונטיוס פילאטוס (קדה"י יח, 177)¹. ואמנם ידיעות אחרות בקדה"י מאשרות את הקביעה הזאת: לדברי יוסיפוס שהה גראטוס ביהודה אחת עשרה שנה (שם, 35) ופילאטוס – עשר שנים (שם, 89), ומקובלת כמעט ללא עוררין הקביעה המשתמעת מדברים אלה, כי גראטוס משל בין השנים 14/15-26/27 ופילאטוס – בשנים 26-37².

א. הצעת אייזלר ודחייתה

צינו כי הקביעה לעיל מקובלת כמעט ללא עוררין, שכן לפני כיוכל שנים הציע רוברט אייזלר להקדים את תחילת נציבותו של פילאטוס לשנת 19, או אפילו לסוף שנת 18³. הצעתו התבססה בעיקר על שני נתונים: (א) דברי יוסיפוס הקצרים על ימי גראטוס (קדה"י יח, 33-35), המזכירים רק את מינוייהם של ארבעה כוהנים גדולים (אשר על שלושה מהם נאמר שכיחנו רק שנה אחת או 'זמן לא רב', ואילו אחרי המינוי הרביעי נזכרת חזרת גראטוס לרומא), מעוררים את הרושם כי הוא שלט כארבע שנים בלבד; (ב) אוסביוס מספר על דין וחשבון העוסק במשפטו של ישו הנוצרי,

* מאמר זה הושמע כהרצאה בסדרת ההרצאות החודשיות של המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית (שבט תשמ"ג). המחבר מבקש להודות לקרן מאירסדורף, אשר מינתה אותו מרצה מאירסדורף להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית לשנים תשמ"א-תשמ"ג.

1 קיצורים הרווחים במאמר זה: קדה"י – קדמוניות היהודים, מלח"י – מלחמת היהודים. התאריכים במאמר כולם לאחר ספירת הנוצרים, אלא אם כן צוין אחרת.

2 אין צורך להיכנס כאן לשאלות הרקות הכלולות במסגרת שחזור מקובל זה (14 או 15, 26 או 27, 36 או 37). עליהן ראה: U. Holzmeister, 'Wann war Pilatus Prokurator von Judaea?' *Biblica*, XIII (1932), pp. 228-232; E. M. Smallwood, 'The Date of the Dismissal of Pontius Pilate from Judaea', *Journal of Jewish Studies*, V (1954), pp. 12-21.

פונטיוס פילאטוס – כרונולוגיה ומקורות, תרביץ, נא (תשמ"ב), עמ' 383-398.
3 R. Eisler, *ΙΗΣΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣΑΣ*, I, Heidelberg 1929, pp. 125-130
(cf. *ibid*, pp. xxix-xxxiii) (= *The Messiah Jesus and John the Baptist*, New York 1931, pp. 13-20). המהדורה האנגלית מקוצרת אך הוכנסו בה תיקונים.

אשר נשלח לרומא, כביכול, על ידי פונטיס פילאטוס; לפי אב הכנסייה, דינחושבון זה קבע את המשפט בשנת הקונסולט הרביעי של טיבריוס, דהיינו שנת 21'. אוסביוס סבר שתאריך זה מוכיח בעליל את זיוף הדינחושבון (שהיה אנטי־נוצרי, והופץ על ידי השלטונות)⁴, שהרי הוא סותר את דברי יוסיפוס; אייזלר טען לעומת זאת, כי הדינחושבון היה אותנטי.

הצעתו זו של אייזלר נדחתה בשנים הראשונות לאחר פרסומה; לרחיית החידוש הכרונולוגי תרמה בעיקר עובדת היותו חלק אורגאני של תיוזה מהפכנית מאוד, אך מפוקפקת ביותר, על ישו הנוצרי ויוחנן המטביל⁵. אולם אם נתעלם מן התיאוריה המקיפה שלו, ונתרכזו בעניין הכרונולוגי בלבד, נדמה לי כי יש להצעתו על מה שתסמוך.

נבדוק, קודם כל, את הנימוקים שהובאו כדי לרדות את הצעתו של אייזלר. הנימוק הראשון נסמך על הממצא הנומיסמאטי: מאחר שסגנונם של מטבעות יהודה בשנים 16/15, 17/16, 18/17, 19/18, 25/24 אחיד אך שונה מסגנונם בשנים 28/29-31/32, יש להניח, כך טענו, כי מינויו של נציב חדש – בין השנים 25 ל-28 – מסביר את ההבדל⁶. ברם, עדות המטבעות איננה חר משמעות, כי אם נבחן לא את סגנונם כי אם את תכיפות הופעתם, עשויים אנחנו לשאול אם הפסקתה (ככל הירוע לנו) של טביעה שנתית בשנת 19/18 איננה מלמדת על החלפת נציבים בשנה זו⁷.

4 אוסביוס, תולדות הכנסייה, א ט.

5 השווה שם, א יא (סוף); ט ה, ז.

6 בין מאמרי הביקורת הרבים על ספרו של אייזלר (הרשומים, בחלקם הגדול, בעמ' 629-630 של מהדורות האנגלית [לעיל, הערה 3]), ראה במיוחד: M. Goguel, 'Jésus et le messianisme politique – Examen de la théorie de M. Robert Eisler' *Revue historique*, CLXII (1929), pp. 481-494; H. Lewy, *Deutsche Literaturzeitung*³, I (1930), cols. 217-267. כמוכפורסמו נגדו שלווה ספרים: A. Goethals, *Anti-Eisler: Un peu de polémique*, Brussels – Paris 1932; W. Bienert, *Der älteste nichtchristliche Jesusbericht*, Halle 1936; J.W. Jack, *The Historic Christ*, London 1933; W. F. Howard, 'John the Baptist and Jesus: A Note on 247-230 עמ' *Evangelic Chronology*, *Amicitiae Corolla: A Volume of Essays Presented to James Rendel Harris* (ed. H.G. Wood), London 1933, pp. 125-132; G. Ogg, *The Chronology of the Public Ministry of Jesus*, Cambridge 1940, pp. 277-285. היכר לרחייה המוחלטת של הצעת אייזלר, נוכיך כי הולצמייסטר, במאמרו על הכרונולוגיה של פילאטוס (לעיל, הערה 2), כלל אינו מזכיר אותה (אם כי ברור שכבר הכיר אותה; ראה באותו כרך, עמ' 93, הערה 2). P.L. Hedley, 'Pilate's Arrival in Judaea', *Journal of Theological Studies*, XXXV, כך: 56-57 (1934), pp. 56-57 (Loeb Classical Library), London – Cambridge Mass. 1969, p. 31, n. c.; J. Blinzler, *Der Prozess Jesu*, Regensburg 1969⁴, p. 40, n. 6; H.W. Hoehner, *Herod Antipas*, Cambridge 1972, p. 177.

8 מלכר הנ"ל, שמה יש להזכיר את הצעתו של א' קינדלר 'More Dates on the Coins of the Procurators', *Israel Exploration Journal*, VI [1956], pp. 55-56. שיש לייחס מספר מטבעות בעלי הסגנון 'המאוחר' כבר לשנים 17/16, 19-22, 25/24; הצעה זו, אם היא נכונה, דוחה לגמרי את מסקנתו של הדלי (לעיל, הערה 7). אבל חוקרי מטבעותיה של יהודה נוטים לרדות את התאריכים החדשים שהציע קינדלר. ראה: ' משורר, מטבעות היהודים בימי בית שני, תל־אביב 1966, עמ' 69-70;

אשר לדיןוחשבון שהזכיר אוסביוס, התוקרים⁹ טענו כנגד אייזלר כי הדיןוחשבון זויף בלא ספק (וכרעת אוסביוס אף סברו שהזיוף נעשה במאה הר')¹⁰. ושלשה נימוקים נמצאו לטענה זו: (א) ספק אם בכלל כתב פילאטוס דיןוחשבון כזה ושלחו לרומא; (ב) גם אילו נכתב ונשלח, ספק אם היה שורד עד למאה הר'; (ג) אין להבין מדוע חיכו תועמלנים אנטי נוצריים עד למאה הר' כדי לצטט מסמך ראשוני זה, אלא אם נניח שרק אז נתחבר.

נימוקים אלה משכנעים. אך עדיין נשאלת השאלה, כיצד יכלו זייפנים להתעלם מעדותו הברורה של יוסיפוס, על מינויו של פילאטוס בשנת 26? הרי בכך הקלו על סניגור הנצרות את מלאכתו, שהרי די היה לו להסתפק בהפניה קצרה לדברי יוסיפוס כדי לחשוף את הזיוף; האם היו הזייפנים שוטים עד כדי כך¹¹? וכלום אין להניח איפוא שיוסיפוס, לפי המהדורה הירדועה לזייפנים, לא סתר את התארוך של מסמכם? כלומר, האם אין להניח שהמספרים (אחת עשרה ועשר שנים) בנוסח הנוכחי של יוסיפוס אינם אלא פרי של שיבוש (מה ששיכח מאוד לגבי מספרים), או, כדעת אייזלר, פרי של זיוף נוצרי מכוון, המיועד להזים את הדיןוחשבון האמור¹²?

כמאמר מוסגר נזכיר טענה נוספת, שנטענה נגד הצעת אייזלר, והיא שתארוך משפטו של ישו לשנת 21 סותר את עדות האוואנגליונים, המעמידה אותו בסוף שנות העשרים או בשנות השלושים¹³. על כך השיב אייזלר, כי העדויות בברית החדשה אינן עולות בקנה אחד ואמינותן

B. Oestreicher, 'A New Interpretation of Dates on the Coins of the Procurators', *Israel Exploration Journal*, IX (1959), pp. 193–195; A. Spijkerman, 'Some Rare Jewish Coins', *Studii Biblici Franciscani Liber Annuus*, XIII (1962/63), p. 310

9 ראה במיוחד: גוגואל (לעיל, הערה 6), עמ' 246–248; גיתאלס (לעיל, שם), עמ' 29–30; ג'ק (לעיל שם), עמ' 220–229; בלינצ'ר (לעיל, הערה 7), עמ' 39–40; A.D. Nock, *Classical Review*, XLIII (1929), p. 225; A. Steinwenter, 'Il Processo di Gesù', *Jus*, III (1952), pp. 473–474

10 תולדות הכנסייה ט ה; לפי דבריו, זויף הדין וחשבון והופץ בימי הקיסר מקסימינוס השני (305–313).

11 כדי להימנע מתמיהה זו, יש שהציעו כי הדין וחשבון המזויף לא תוארך על פי שנות מלכותו של טיבריוס, כפי שהוא מצוטט על ידי אוסביוס, אלא רק על פי הקונסולט הרביעי שלו; בעוד אוסביוס תרגם את התאריך הזה, בצדק, לשנתו השביעית של טיבריוס (=21), סברו הזייפנים, בטעות, כי קונסולט זה חל בשנת 31 (טעות זו נמצאת ב – *Fasti Idatiani*). ראה: אוג (לעיל, הערה 6), עמ' 284–285, בעקבות R.A. Lipsius, *Die Pilatus-Acten*, Kiel 1871, p. 31. אולם על הצעה חריפה זו יאמר 'מן הפח אל הפחת', כי כדי להימנע מן ההנחה שהיסטוריונים רומיים (הזייפנים) לא הכירו את כתבי יוסיפוס היא מניחה שהם לא הכירו את טאקיטוס (אנאלים ג לא, 1) ואת קסיוס דיו (נו כ), המעידים בבירור כי הקונסולט הרביעי היה בשנת 21, ואת סווסטוניוס (חיי טיבריוס, סה), המעיד כי הקונסולט של שנת 31 היה החמישי. אנו מוצאים תיעוד נוסף על כך שהקונסולט הרביעי של טיבריוס (יחד עם בנו דרוסוס, שנרצח בשנת 23!) היה בשנת 21, ושהחמישי היה בשנת 31, בכתובות רבות (כולל *fasti*) ובמקורות אחרים; ראה: *Dizionario epigraphico di antichità Romane*, II, Spoleto 1910, pp. 1082–1083. מלבד כל זה אעיר, כי בחינת סגנונו של אוסביוס בסעיף הגידון (תולדות הכנסייה א ט) מראה, כי סביר יותר שהוא מצא בדין וחשבון את הזיהוי של הקונסולט הרביעי של טיבריוס עם השנה השביעית לשלטונו, ולא הוסיפו בעצמו.

12 אייזלר (לעיל, הערה 3), עמ' 128–130 (ובאנגלית: עמ' 17).

13 M. Goguel, *La vie de Jésus*, Paris 1932, pp. 205–214; H.W. Hoehner, *Chronological Aspects of the Life of Christ*, Grand Rapids, Michigan 1977, pp. 95–114 (= *Bibliotheca Sacra*, CXXXI [1974], pp. 332–348)

מוטלת בספק, וכי התאריך המסורתי מוטעה (על שורשיו הוא אף מרחיב את הדיבור)¹⁴. ואילו אנחנו, המודים כי הדין־חשבון האמור היה מזויף, נשיב רק כי אין בכונתנו לסמוך עליו לעניין שנת מותו של ישו הנוצרי, ונסתייע בו רק לעניין שירותו של פילאטוס כנציב כבר בשנת 1521¹⁵. נראה איפוא, כי השאלה הכרונולוגית עדיין פתוחה. לעומת המספרים המפורשים אצל יוסיפוס לגבי משך שירותם של גראטוס ושל פילאטוס, מקיף לכאורה התיאור של ימי גראטוס פרק זמן של ארבע שנים בלבד; לא רק מינויים שנתיים של כוהנים גדולים, אלא אף טביעתם השנתית של מטבעות, נפסקת בשנת 19/18; שתי ההפסקות עשויות להעיד על החלפת נציב בשנה זו, והתאריך בדין־חשבון המזויף מצביע אף הוא על אפשרות זו. זאת ועוד, גראטוס ופילאטוס הם היחידים מִבין שבעה עשר נציבי יהודה הנזכרים אצל יוסיפוס¹⁶, שמשך שירותם צוין בידי ההיסטוריון. ייחוד זה, לאור השיקולים האחרים שמנינו, עשוי להחשיר את המספרים המצוינים בקדמוניות היהודים, ולסייע להצעת איזולר האמורה, המסבירה אותם כזיופים נוצריים שנועדו להשמיט את הקרקע מתחת לדין־חשבון האנטי־נוצרי.

ב. הכרונולוגיה של קרה"י יח-כ

איזולר הביא הוכחה נוספת לקביעת ראשית נציבותו של פילאטוס בשנת 19/18: אחרי המאורעות הראשונים בימי פילאטוס (קרה"י יח, 55-64), ולפני הפרשה האחרונה בשומרון שבעקבותיה הושעה (שם, 85-89), מובאים – בקטע הפותח במלים 'ובאותם הזמנים' – הסיפורים על ענישת עובדי איסיס ברומא ועל גירוש היהודים מעיר זו (שם, 65-84); שני המעשים האלה אירעו, כפי שמתברר מטאקריטוס וממקורות רומיים אחרים, בשנת 17¹⁷. כפשוטם איפוא מורים דברי יוסיפוס, כי שנה זו כלולה בתקופת נציבותו של פילאטוס.

14 ראה: איזולר (לעיל, הערה 3), ב, עמ' 123-160 (ובאנגלית: עמ' 288-311), וכן מאמרו: 'Recherches sur la chronologie évangélique', *Revue archéologique*, XXXII (1930), pp. 116-126. חוסר הוודאות בקרב הנוצרים הקדומים בנוגע לכרונולוגיה של חיי ישו ושל נציבות פילאטוס, ראה גם: R.M. Grant, 'The Occasion of Luke III: 1-2', *Harvard Theological Review*, XXXIII (1940), pp. 151-154.

15 כראי להזכיר כי גם מומסן ראה בתאריך המוקדם (לעומת התאריך המסורתי) סימן לקדמות המקור שעמד בבסיס הדין־חשבון המזויף: T. Mommsen, 'Die Pilatus-Acten', *Zeitschrift für die neuteamentliche Wissenschaft*, III (1902), p. 199, n. 1 (= *Gesammelte Schriften*, III, Berlin 1907, p. 424, n. 2).

16 ארבעה עשר הנציבים הראשונים (שלושה עשר – אם מאחדים את מרקלוס ומרולוס) נזכרים בקרה"י, וחלקם אף במלח"י; שלושת האחרונים, עד סילבה, נזכרים רק במלח"י. לרשימה, ולמראייה המקומות אצל יוסיפוס, ראה: א' שליט, המשטר הרומאי בארץ־ישראל, ירושלים תרצ"ו, עמ' 83-89, 95; או: E. Schurer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. – A.D. 135)*, I (revised English ed. by G. Vermes & F. Millar), Edinburgh 1973, pp. 382-383, 455-470, 515 (ושם, עמ' 383, על בעיית מרולוס).

17 ראה: מ' שטרן, 'גירושי היהודים מרומא בזמן העתיק', ציון, מד (תשל"ט: ספר זכרון ליצחק בער), עמ' 11-17; M. Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, II, Jerusalem 1980, pp. 68-71.

אולם, לפי הערכה נפוצה ביותר, מצטיינים הספרים האחרונים של קדה¹⁸, ובייחוד ספר יח, בחוסר דיוק ובערבוביה בכל הנוגע לכרונולוגיה. לפי דעה זו, העובדה שיוסיפוס מרבה כאן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר מראה את 'כשלונן של יוסיפוס למזג את מקורותיו מבחינה כרונולוגית'¹⁸, או גרוע מזה – על 'תשומת לב מועטת לכרונולוגיה' (scarsa cura 'chronologica'¹⁹; ביטויים כמו 'באותו זמן' אינם אלא 'ביטויי מבוכה' (Verlegenheits-) 'phrasen'²⁰ וכדומה²¹. ממילא יוצא, שאין להסיק מסקנות כרונולוגיות מסידור הפרשיות אצל יוסיפוס.

דחייה כללית זו מסתייעת גם בניתוחים ספרותיים מפורטים, הבאים לנמק מדוע סירס יוסיפוס את הסדר הכרונולוגי בהרצאתו על ימי פילאטוס. הוצעו שני הסברים כאלה; נעיין בהם. לפי התיאוריה הראשונה, הקשורה במיוחד לשמו של אדוארד נורדן²², רצה יוסיפוס לבנות את הפרק על פילאטוס כסידרה של 'מהומות' (Θόρυβοι ראה קדה²³ יח 58, 62, 65, 88 ובמיוחד 85), והואיל וראה את המאורעות הרומיים כמהומות, שיבץ אותם בפרק זה. את הצעתו של נורדן יש לדחות, לפי דעתי, בגלל שני נימוקים. קודם כל, נראה שאין הצדקה לשימוש בכינוי 'מהומות' עבור המאורעות הרומיים²³. אם במהומות זאחרות, כיהודה ושומרון (סעיפים 55-59, 60-62, 85-89), מדובר בהתנגשויות אלימות (או כמעט אלימות) בין

18 שטרן, גירושי היהודים, שם, עמ' 15. שטרן מציין במיוחד את מיקום היריעה על ייסוד טבריה לפני היריעה על מות פראטס הרביעי (קדה²⁴ יח, 36-39). בניגוד לסדרם הכרונולוגי של האירועים. במקביל מרגישים אחרים את טעותו של יוסיפוס בסידור היריעה על טבריה אחרי (ולא לפני, כדבעי) מינויו של פילאטוס (שם, 35). ראה: א' קינדרלר, 'הערות נומיסמאטיות על הטביעה היהודית בסוף ימי בית שני', פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני – ספר וזכרון לאברהם שליט (בעריכת א' אופנהיימר, א' רפפורט ומ' שטרן), ירושלים תשמ"א, עמ' 281-282; S.J.D. Cohen, *Josephus in Galilee and Rome*, Leiden; 1979, p. 65

19 כך: A. Garzetti, 'La data dell'incontro all'Eufre di Artabano III e L. Vitellio legato di Siria', *Studi in onore di Aristide Calderini e Roberto Paribeni*, I, Milano 1956, pp. 217-219. גרזטי מביא דוגמאות על פי אוטו (להלן, בהערה הבאה).

20 W. Otto, *Herodes*, Stuttgart 1913, cols. 186-187; cf. *ibid.*, 180-181, n. * (= Pauly-Wissowa-Kroll, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Supplementband, II [1913], cols. 179-180, 172-174, n. *)

21 ראה, למשל, בדיונים הקלאסיים של שירר (לעיל, הערה 16), עמ' 58 וכן הלשר: G. Holscher, 'Josephus', in: Pauly-Wissowa-Kroll, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, IX/2 (1916), col. 1983 ('Vom Buch XVIII lockert sich der bis dahin ziemlich feste Faden der Erzählung... Dazu ist die chronologische Ordnung der Erzählungen vielfach sehr mangelhaft...')

22 E. Norden, *Kleine Schriften zum klassischen Altertum*, Berlin 1966, pp. 243-249 (= *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur*, XXXI [1913], pp. 638-644)

23 וכן מעיר איילר (לעיל, הערה 3), עמ' 26 (ובאנגלית: עמ' 42), כי אין הסיפור הראשון (על עובדי איסיס) Θόρυβος או στάσις, אלא רק סקאנדל חברתי (אולם הוא סבור [בגרמנית: עמ' 125] שהכינוי מתאים לפרשת גירוש היהודים).

ההמונים לבין השלטונות, הרי כאן מדובר במעשי מירמה של יחידים, שלא לזו באלומות, אם כי גררו צעדי עונשין. לכן נראה, שאם הקדים להם יוסיפוס כותרת של 'מהומה' (סעיף 65: ἐθορύβει – ההופעה היחידה של מלה כזאת בכל הפרק הארוך), אין זאת אלא משום שסבר שהם שייכים לכאן מבחינה כרונולוגית (כדבריו שם: 'ובאותם הזמנים'), ולכן דאג להתאימם גם למסגרת הספרותית של 'סדרת מהומות'. הנימוק השני לדחיית ההנחה, שיוסיפוס פרץ את המסגרת הכרונולוגית לטובת המסגרת הספרותית²⁴, הוא שאילו ידע ההיסטוריון כי המאורעות הרומיים קדמו לימי פילאטוס יכול היה להביאם לפני מעשי פילאטוס ביהודה, ועל ידי כך לשמור הן על הסדר הכרונולוגי והן על המסגרת הספרותית. לסידור כזה היה גם יתרון נוסף, והוא שהוצאת סעיפים 65-84 (והקדמתם) היתה יוצרת רציפות בין כל פרשיות פילאטוס, לעומת המצב הנוכחי, שבו חוצים הסיפורים הרומיים בין מעשיו ביהודה לבין המאורעות בשומרון שהביאו להשעייתו.

התיאוריה השנייה המנסה להסביר את מניעיו של יוסיפוס בסידור הסדר הכרונולוגי כאן, גורסת כי ההיסטוריון רצה להסמיך את המאורעות ברומא לסעיף על ישו הנוצרי, הבא בדיוק לפנייהם (קדה"י יח, 63-64)²⁵. לפי תיאוריה זו, הנוסח המקורי של 'הערות הפלאביאנית' רמז לאמונה הנוצרית בלידת ישו כתוצאה מהפריה אלוהית, והסיפורים הרומיים – שעניינם מעשי מירמה רתית שקרבנותיהם נשים, והראשון שבהם עוסק דווקא בהונאה על רקע האמונה בהפריה כזאת – נועדו לשפוך לעג על אמונה נוצרית זו.

אולם קשה להתחשב בהצעה זו, כל עוד לא נמצא את נוסח המקורי של דברי יוסיפוס על ישו (ואם אותנטי הנוסח הנוכחי, כרעת כמה חוקרים, או הנוסח שהשתמר אצל אגאפיוס, כרעת ש' פינס ואחרים, הרי בכלל מופרכת ההצעה, שכן נוסחים אלה אינם מזכירים את נסיבות לידתו של ישו)²⁶. זאת ועוד, ספק אם כבר רווחה בקרב הנוצרים בימי יוסיפוס האמונה בהורתו ולידתו של

24 ראה סיכומי של גורדן (לעיל, הערה 22), עמ' 249 (=644): 'Josephus hat also auf seinen Bericht über die zehn Jahre der Amtsverwaltung des Pilatus ein ubliches Kompositionsschema annalistischer Historiographie angewandt, und zwar so mechanisch, dass er dem Schema zuliebe zwei Skandale des Jahres 19 aus der einen Quelle herauslost und sie mit Skandalen der Jahre 26-36 zu einer Serie vereinigt'

25 C. Pharr, 'The Testimony of Josephus to Christianity', *American Journal of Philology*, XLVIII (1927), pp. 142-147; A.A. Bell, 'Josephus the Satirist? A Clue to the Original Form of the *Testimonium Flavianum*', *JQR*, LXVII (1976/77), pp. 16-22. לביקורת על תיאוריה זו ראה: A.-M. Dubarle, 'Le témoignage de Josèphe sur Jésus d'après des publications récentes', *Revue biblique*, LXXXIV (1977), pp. 38-47

26 לסיכומים וביבליוגרפיה בנושא 'הערות הפלאביאנית', ראה P. Winter אצל שירר (לעיל, הערה 16), עמ' 441-428; דובארל (לעיל, הערה 25), עמ' 58-38; Z. Baras, 'Testimonium Flavianum: The State of Recent Scholarship', *Society and Religion in the Second Temple Period* (World History of the Jewish People, I/8), Jerusalem 1977, pp. 303-313. וראה עוד: ר' פלוסר, 'יהדות ומקורות הנצרות, תל-אביב 1979, עמ' 72-80.

ישו כתוצאה מהפריה אלוהית²⁷, ובכל אופן נראה, כי ביקורת של יהודים ופאגאנים על נסיבות הולדתו מתועדת בוודאות רק החל מן המאה השנייה²⁸.

לאחר שדחינו את שתי התיאוריות שנועדו להסביר מדוע יסרס כאן יוסיפוס, ביודעין, את הסדר הכרונולוגי, נשאר קביעתו כי המעשים ברומא בשנת 19 אירעו 'באותם הזמנים' שבהם נתרחשו מעשי פונטיוס פילאטוס ביהודה. לפי עניות דעתי, נראה כי הטענה הנפוצה, שיוסיפוס לא ידע – או לא טרח להציג – את סדרם הכרונולוגי הנכון של המאורעות בימי הנציבים (קרה"י-יחכ), מבוססת על אי הבנה²⁹. כדי להבהיר זאת יש לעיין ברביגוניותם של הנושאים שבהם דן יוסיפוס בספרים אלה, ובפיתרונות המיבניים שמצא כדי להציגם.

את עמוד השדרה התוכני והכרונולוגי של הרצאת יוסיפוס העוסקת בתקופה שלאחר מות הורדוס מהווה שלשלת השליטים של יהודה: ארכילאוס (4 לפנה"ס – 6 לסה"נ), הנציבים (6-37, 44-66), קליגולה קיסר ואגריפס הראשון (37-44)³⁰. אבל לצד שלשלת מרכזית זו היו אחרות,

27 אמנם אין להכחיש את קדמות השימוש בכינוי 'בן אלוהים' (ראה: M. Hengel, *The Son of God*, London 1976). אך השאלה היא, מתי התחילו לפרשו כמכוון לזיקת האלוהים לאשה, ולא כעובדה רוחנית (קדמונית), או כאימון' אחרי הלידה, כגון בשעת טבילתו או תחייתו. ראה: M. Enslin, 'The Christian Stories of the Nativity', *Journal of Biblical Literature*, LIX (1940), pp. 317–324; R.H. Fuller, 'The Virgin Birth: Historical Fact or Kerygmatic Truth?', *Biblical Research*, I (1957), pp. 1–8; G. Vermes, *Jesus the Jew*, London 1973, pp. 213–222

28 ראה: R.E. Brown, *The Birth of the Messiah*, Garden City, N.Y. 1979, pp. 534–542
29 ג. ולקמר, 'Die Religionsverfolgung unter Kaiser Tiberius und die Chronologie des Fl. Josephus in der Pilatus-Periode', *Jahrbucher für protestantische Theologie*, XI (1885), pp. 138–145; S. Giet, 'Un procédé littéraire d'exposition: l'anticipation chronologique', *Revue des études Augustiniennes*, II (1956), pp. 244–248. משניהם למרתי את הצורך להבין את הכרונולוגיה כאן לאור חלוקת החומר לפרקים (להלן). ואולם שניהם עשו שימוש בהנחה זו כדי להסביר מדוע נכללו בפרק על פילאטוס דברים שאינם שייכים לתקופתו כנציב יהודה (פולקמאר): פרק הזמן הקובע מוגדר על ידי תקופת טיבריוס, ולא תקופת פילאטוס; וזאת: יש כאן טכסיס ספרותי מודע, המבשר מראש על מעשים שאירעו רק לאחר זמן, ולהפך ואך הוא איננו מסביר את הכללים שהנחו את יוסיפוס בבואו להחליט מתי לנהוג כך). לי נראה, כי ניתוח מקיף יותר של החומר, לאור ההנחה המיתודולוגית דלעיל, עשוי להראות שהפרשיות הרומיות אכן שייכות לימי פילאטוס.

30 כפי שייראה בטבלה להלן, יוסיפוס חילק את השנים 44-37 לשלושה פרקים: 37-39 – על אגריפס; 39-41 – על קליגולה (פרשת 'צלם בהיכל'); 41-44 – על אגריפס. הפרק האחרון משולב היטב במיבנה הרצאתו של יוסיפוס (אגריפס היה אז מלך יהודה), אבל קשה יותר להבין מדוע לא הוגדרו פרקים לפי הנציבים? – ראה לעיל, הערה 16) בשנים 41-37. אך יש להעיר, שכשם שלא ברור לנו אם יש לאחר את מרקלוס ומרולוס, כך לא נאמר עליהם למעשה שהם היו נציבים: מרקלוס מונה כממלא מקומו של פילאטוס (קרה"י-יחכ, 89), אבל מינוי זה, עליידי נציב טוריה בלבד, היה טעון אישור הקיסר (כשם שגם פילאטוס לא פוטר, אלא רק הושעה ונשלח לקיסר), ואישור זה איננו נזכר; ועל מרולוס נאמר שנשלח ליהודה כשר הפרשים (ἐπαρχον – קרה"ח יח, 237), ורק תיקון הנוסח עשוי להפוך אותו לנציב (ἐπαρχον). וכך יכול להיות שלא היו נציבים ביהודה בשנים 41-37, ובכל אופן ברור שידעיותו של יוסיפוס על מרקלוס ומרולוס היו דלות ביותר. מצד שני, היה בידו מידע רב על אגריפס ועל קליגולה באותן השנים, מה גם שהאחרון היה אחראי למתרחש ביהודה בשנים 41-39; לכן מובן שבחר לבנות את הפרקים האמורים סביב אישים אלה.

'חיצוניות', שיוסיפוס מצא לנחוצ, לפעמים, לספר את קורותיהן: שליטי בית הורדוס (וולת שליטי יהודה), הכהנים הגדולים, מלכי פרתיה ויהודיה, והקיסרים הרומיים. כיצד שולבו מערכות מקבילות אלה?³¹ עיון מדויק מלמד כי יוסיפוס פעל לפי כלל פשוט: הוא הגדיר פרקים בהתאם לשנותיהם של שליטי יהודה, ובסוף כל פרק הביא את החומר ה'חיצוני' השייך לתקופה ההיסטורית הנידונה בו. ואמנם, שיבוץ זה של חומר 'חיצוני' מאפשר לנו להבחין בבירור בקיומו של המבנה המרכזי האמור. באמצעות טבלה מפורטת, המציגה את תוכן הספרים האחרונים של קדה"י (יח-כ), יחשף מבנה הפרקים (שבעה עשר במספר) המצוי בספרים אלה.

פרק	קדה"י	תוכן הפרק	שנים ³²
א	יז, 399-יח, 26	שלטון ארכילאוס, הגלייתו, וארגון ממלכתו כפרובינקיה	4 לפנה"ס – 6 לסה"נ
א/1	יח, 27-28	ייסוד ערים בידי אנטיפס ופיליפוס	2-3 לפנה"ס ³³
ב	יח, 29א	נציבות קופוניוס	6-9 לסה"נ
ב/1	יח, 29ב-30	'בימי נציבותו של קופוניוס': מעשה נורא בבית המקדש	6-9 לסה"נ
ג	יח, 31א	נציבות מרקוס אמביבולוס	9-12
ג/1	יח, 31ב	'בימיו': מות שלום אחות הורדוס	9-12

31 יש להעיר, כי שילוב זה לא היה של אירועים בלבד אלא גם של מקורות, כי בדרך כלל יש להניח, ולעתים קרובות גם אפשר להוכיח, שידיעותיו של יוסיפוס בתחומי התעניינותו השונים נשאבו מכמה וכמה מקורות. בדיון זה לא נפגס לשאלות הקשורות להגדרת מקורותיו ולזיהויים, אלא נתמקד אך ורק בשאלה, אם הצליח או נכשל בבואו למזג אותם מבחינה כרונולוגית.

32 בהערות המצורפות לטבלה זו לא ננסה להצדיק כל קביעה כרונולוגית (או אחרת), אלא רק את אלה השנויות במחלוקת והמהותיות לדרך של יוסיפוס בסידור החומר.

33 נזכרות כאן ארבע ערים: ציפורי, בית'הרמטא, פניאס ובית'צירא. שתי האחרונות נוסדו, כפי שעולה משיקולים היסטוריים ונומיסמאטיים, בשנים 2-3 לפנה"ס; ראה שירר (לעיל, הערה 16), ב, עמ' 170-172. כפי שמעיר הוהנר (לעיל הערה 7, עמ' 85), סביר שאנטיפס ייסד את ציפורי בשנת 2/3 לפנה"ס, מיד אחרי חזרתו מרומא, שהרי עיר זו שימשה לו מושב עד שבנה את טבריה. אין לנו ידיעות לגבי זמן ייסודה של בית'הרמטא, אבל נראה שהזכרתה בנשימה אחת עם שלוש ערים שנוסדו באותן שנים, מלמדת שאף היא נוסדה אז. (הוהנר [שם, עמ' 89-91] מצייע את שנת 13, אבל בלי נימוק של ממש). במיוחד יש לציין את כותרתו של סעיף זה (קדה"י יח, 27), הפותחת את הידיעות על ייסוד ערים בהכללה כי 'הורדוס ופיליפוס נתמנו וקיבלו כל אחד את הטטרארכיה שלו'; הסמיכות המילולית רומזת, כפי הנראה, לסמיכות כרונולוגית.

פרק	קדה"י	תוכן הפרק	שנים
ד	יה, 32א	נציבות אניוס רופוס	15/14-12
ד/1	יה, 32א-33א	'בימיו': מות אוגוסטוס ועליית טיבריוס לשלטון	14
ה	יה, 33-35	נציבות ולריוס גראטוס ומעשיו; מינוי פילאטוס במקומו	15/14-?
ה/1	יה, 36-38	ייסוד טבריה על ידי אנטיפס	3421-19
ה/2	יה, 39-54	'באותו זמן': ענייני פרתייה, ארמניה, קומגנה; שליחת גרמניקוס למזרח ומותו שם ³⁵	2 לפנה"ס – 19 לסה"נ ³⁶
ו	יה, 55-64	מעשי פילאטוס ביהודה	373-?
ו/1	יה, 65-80א	'באותם הזמנים': הענשת עובדי איסיס ברומא	19

34 על סמך העדויות הנומיסמטיות ברור כי טבריה לא נוסדה לפני שנת 17. מצד שני, מטבע טבריאני משנתו ה-24 של הורדוס אנטיפס מעיד על קיום העיר בשנה זו, וכנראה אף נטבע לכבוד ייסוד העיר (שכן יצאה אז סדרה גדולה של מטבעות, אך מלבדה לא התחיל אנטיפס לטבוע מטבעות עד לשנת 29). באשר לזיהויה של שנה זו חלוקות הדעות, כי לא ברור אם מניין שנותיו של הורדוס אנטיפס החל בשנת 4/5 לפנה"ס או שנה לאחריה. משורר מעדיף את האפשרות הראשונה, לפיה נטבע המטבע בשנת 19-20 לסה"נ, ואילו אחרים מעדיפים את האפשרות השנייה, ולפיה מייחסים את המטבע לשנת 21/20; אינני רואה דרך להכריע, אך אין שאלה זו מעלה או מורידה, לענייננו. ראה: משורר (לעיל, הערה 8), עמ' 45-42; קינדרלר (לעיל, הערה 18), עמ' 282; שירר (לעיל, הערה 16), ב, עמ' 179.

35 להצדקת הנחתנו, כי תיאור היסטורי זה, הנראה לכאורה הטרוגני ביותר, אמנם נתפש כיחידה אחת, ראה להלן, עמ' 339.

36 יש חוקרים הסבורים כי הידיעה על המלכת אורודס על ארמניה (קדה"י יה, 52) מכוננת למאורע בשנת 35 (טאקיסטוס, אנאלים I לג); כך, למשל, M. -L. Chaumont, 'L'Arménie entre Rome et l'Iran', *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II/9.1 (1976), p. 85. של אלה (ראה שם, שם, הערה 71) המניחים כי הידיעה במקומה, ומתייחסת לשנים 18-16/15. ראה במיוחד: E. Taubler, *Die Parthernachrichten bei Josephus*, Berlin 1904, pp. 9-15; M. Pani, *Roma e i re d'Oriente da Augusto a Tiberio*, Bari 1972, pp. 173-215.

37 לקביעת השעיתו של פילאטוס בשנת 37 (ולא 36), ראה מאמרי הנזכר לעיל, הערה 2.

פרק	קדה"י	תוכן הפרק	שנים
2/1	יה, 84-80	'באותו זמן': גירוש היהודים מרומא	19
3/1	יה, 89-85	דיכוי השומרונים על ידי פילאטוס; השעייתו; מינוי מרקלוס במקומו; מות טיבריוס	37
4/1	יה, 95-90	ויטליוס ובגדי הכהן הגדול	³⁸ 37
5/1	יה, 126-96	ויטליוס, הפרתים, אנטיפס והנבטים; מות פיליפוס וטיבריוס	³⁹ 37-34
ז	יה, 255-126	מעשי אגריפס הראשון: ירושתו את שטחי פיליפוס ואנטיפס; שליחת מרולוס ליהודה כ'שר הפרשים'; קליגולה משתגע ⁴⁰	10 לפנה"ס – 39 לסה"נ
ח	יה, 309-256	מעשי קליגולה ביהודה ומותו	41 - 39

38 לפי השחזור המוצע במאמרי (שם), ביקור זה של ויטליוס בירושלים וזה עם הביקור המתואר להלן, קדה"י יה, 125-120; במשך הביקור הזה הגיעה לירושלים הידיעה על מות טיבריוס (16 במארכס 37). ביקור זה חל איפוא אחרי השעיית פילאטוס, אולם זמן לא רב אחריה, כי על האחרון נאמר שלא הגיע לרומא אלא לאחר פטירתו של טיבריוס, אף על פי שמיהר לשם אחרי השעייתו (שם, סעיף 89). כמו כן, יש להניח שמעשיו של ויטליוס בירושלים (טובות ליהודים בקשר לבגדי כהונה ומסים; מינוי כוהנים גדולים) קשורים עם התערבותו בהשעיית פילאטוס, ונועדו כמוה להפיס את דעת היהודים. הקירבה הכרונולוגית והזיקה העניינית מתרצות איפוא את הסתייה הקלה כאן מן הסדר הכרונולוגי. והשווה להלן, הערה 68.

39 בהקשר זה נזכר גם מותו של יוחנן המטביל (קדה"י יה, 116-119), שאירע, לפי הוהנר (לעיל), הערה 7, עמ' 131), בשנת 30 או 31, אבל ברור שהפרשה מובאת במבט לאחור ('flashback' כדעת הוהנר, שם, עמ' 127-128). אשר למגעים עם הפרתים המתוארים בסעיפים 101-105, יש חוקרים הסבורים שהם בעצם אירעו בימי קליגולה; כך, במיוחד, גרוטי (לעיל, הערה 19), עמ' 211-229. אולם גם אם נכונה דעה זו, לא ישתנה ניתוחנו את דרך עבודתו של יוסיפוס, כי ברור שהוא עצמו סבר שהמעשה שייך לימי טיבריוס (ראה סוף סעיף 105). ובכל אופן סבורים רוב החוקרים שהדין עם יוסיפוס: ראה הביבליוגרפיה הרשומה אצל גרוטי, שם, עמ' 215-216, הערה 18 (במיוחד: טויבלר [לעיל], הערה 36), עמ' 39-46, והוסף: שאומון (לעיל), הערה 36, עמ' 90-91, *K. -H. Ziegler, Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich*, Wiesbaden 1964, p. 62.

40 להשוואת דרכו של יוסיפוס בחלוקת ימי קליגולה לזו של מחברים אחרים, ראה פלדמן (לעיל, הערה 7), עמ' 151, הערה b ועמ' 213, הערה b.

פרק	קדה"י	תוכן הפרק	שנים
ח/1	יח, 379-310 (סוף קדה"י יח)	פרשת חסינאי וחנילאי בבבל	20-41 ⁴¹
ח/2	יט, 274-1	מות קליגולה ועליית קלאודיוס לשלטון	39-41
ח/3	יט, 276-א275	קלאודיוס ממליך מלכים (גם את אגריפס)	41
ח/4	יט, 277-276	קלאודיוס משחרר את אלכסנדר האלאברך; הלה משיא את בנו לברניקי; נשואיה לאחר מותו; המלכת הורדוס מלך כלקיס ⁴²	41-43/44 ⁴³
ח/5	יט, 291-278	קלאודיוס מתערב בסכסוך באלכסנדריה שפרץ עקב מות קליגולה	41
ט	יט, 366-292 (סוף קדה"י יט)	מעשי אגריפס ביהודה; מותו; חגיגות של נוכרים; מינוי קוספיוס פארוס כנציב	1-44
י	כ, 5-1	הגעת פארוס ומעשיו ביהודה	44-46

41 ראה: A. von Gutschmid, *Kleine Schriften*, III (ed. F. Ruhl), Leipzig 1892, pp. 53–55; R.H. McDowell, *Coins from Seleucia on the Tigris*, Ann Arbor 1935, p. 226, n. 52; N.C. Debevoise, *A Political History of Parthia*, Chicago 1938, p. 156, n. 54; J. Neusner, *A History of the Jews in Babylonia*, I, Leiden 1969², p. 54, n. 1

42 לולא הזכרת אנטיוכוס מלך קומגנה בסוף ח/3 (קדה"י יט, 276), היה אפשר לראות את הסעיפים ח/3-4 כיחידה אחת, העוסקת בחידושים בבית הורדוס עקב עליית קלאודיוס לשלטון. והשווה קדה"י יח, 140; יט, 355; כ, 139, על קשרי חיתון בין אנטיוכוס ובין צאצאי הורדוס.

43 ברניקי היתה בת שש עשרה ונשואה לבעלה השני כאשר מת אביה בשנת 44 (קדה"י יט, 354). אין להניח שנישואיה הראשונים קדמו לתחילת שנת 41, כאשר היתה כבת שנים עשרה או שלוש עשרה. על מותו של בעלה הראשון בסוף שנת 43 או בתחילת שנת 44 ונישואיה להורדוס זמן מה לאחר מכן, ראה: א' פוקס, 'מרקוס יוליוס אלכסנדר – לתולדות משפחת פילון האלכסנדרוני', ציון, יג-יד (תש"ח-תש"ט), עמ' 16-17.

פרק	קדה"י	תוכן הפרק	שנים
י/1	כ, 6-16	'גם אז': קורות הכהונה הגדולה והורדוס מלך כלקיס, הממונה עליה	44-45 ⁴⁴
י/2	כ, 17-96	'ובאותו זמן': קורות ממלכת אדיאבנה והתגירות מלכיה	1-60(?) ⁴⁵
י/3	כ, 97-99	'בימי נציבותו של פאדוס': פרשת תיודס	44-46
יא	כ, 100-102	הגעת טיבריוס יוליוס אלכסנדר ומעשיו כנציב יהודה	46-48
יא/1	כ, 103-104	הורדוס מלך כלקיס והכהונה הגדולה; מינוי קומאנוס כנציב ⁴⁶ ; מות הורדוס וירושת ממלכתו על ידי אגריפס השני	48/49 ⁴⁷
יב	כ, 105-137	נציבות קומאנוס; הגלייתו ומינוי פליכס במקומו	48-52 (48-49) ⁴⁸
יב/1	כ, 138-147	קורות אגריפס השני ומשפחתו	52-79

44 לתאריך, ראה קדה"י כ, 14.

45 לניסיונות לשחזר את הכרונולוגיה של סיפור ארוך זה, המסתיים לכל המאוחר בשנת 62 (ראה פלדמן ולעיל, הערה 7, עמ' 439, הערה c, ראה: ניונר (לעיל, הערה 41), עמ' 64-65; N. Brull, 'Adiabene', *Jahrbucher für judische Geschichte und Literatur*, I (1874), pp. 65-72; H. Graetz, *Geschichte der Juden*, III/2 (ed. M. Brann), Leipzig 1906⁵, pp. 786-790 (= *MGWJ*, XXVI [1877], pp. 241-255).

46 מפתיע מיקומה של ידיעה 'מרכזית' זו בין ידיעות 'חיצוניות'. כפי שהצעתי במקום אחר (ישמעאל בן פיאבי והכרונולוגיה של פרובינקיה יודיאה, תרביץ, נב [תשמ"ג], עמ' 183-184), יש להניח שהוא משקף תיקון משני של יוסיפוס לעומת גירסתו המקורית המופיעה עדיין במלח"י ב, 221-223, לפיה נתמנה קומאנוס לאחר מות הורדוס מלך כלקיס. גירסה זו עשויה אמנם להלום את הכללים שתיארנו, אך היא סותרת כנראה את האמת הכרונולוגית.

47 בכרונולוגיה המדויקת של המאורעות דנתי במאמר הנזכר בהערה הקודמת.

48 הכרונולוגיה המקובלת של הנציבים הבאים היא כדלקמן: קומאנוס – 48-52; פליכס 52-60 (או: 52-55); פסטוס – 60-62 (או: 55-62). במאמרי הנזכר לעיל בהערה 46 הצעתי תאריכים אחרים, המוקפים בסוגריים בטבלה זו: קומאנוס – 48-49; פליכס – 49-55; פסטוס – 55-62. לענייננו אין הבדלים אלה מהותיים.

שנים	תוכן הפרק	קדה"י	פרק
55/54	מות קלאודיוס ועליית נירון לשלטון	כ, 157-148	יב/2
55	קורות בית הורדוס בארמניה, בגליל ובעבר הירדן	כ, 159-158	יב/3
60/55-52 (55-49)	מעשי פליכס ביהודה	כ, 178-160	יג
— ⁴⁹	'באותו זמן': אגריפס השני והכהונה הגדולה	כ, 181-179	יג/1
62-60/55	מינוי פסטוס; תלונת היהודים נגד פליכס; מעשי פסטוס	כ, 188-182	יד
62-60/55	'באותו זמן': אגריפס והכהונה הגדולה בימי פסטוס	כ, 196-189	יד/1
62	אגריפס והכהונה הגדולה, בין מות פסטוס להגעת אלבינוס	כ, 203-197	יד/2
64-62	הגעת אלבינוס ומעשיו כנציב יהודה	כ, 210-204	טו
—	'באותו זמן': מעשי אגריפס השני, קרוביו והכהונה הגדולה	כ, 214-211	טו/1
64	מינוי פלורוס; עור מעשי אלבינוס ביהודה	כ, 215	טו/2
—	אגריפס השני והלויים	כ, 218-216	טו/3

49 אין יוסיפוס קובע את תאריך מינויו של ישמעאל בן פיאבי, הנזכר כאן. במאמרי הנזכר לעיל, בהערה 46, הצעתי כי יש לקבוע אותו בשנת 49.

פרק	קדה"י	תוכן הפרק	שנים
טו/4	כ, 223-219	'גם אז': אגריפס השני, בית המקדש והכהונה הגדולה	— ⁵⁰
טו/5	כ, 251-224	תולדות הכהונה הגדולה, מאהרן ועד חורבן הבית השני	— ⁵¹
טז	כ, 258-252	מעשי פלורוס כנציב יהודה (סיכום קצר) ⁵²	66-64
יז	כ, 268-259	סיום הספר	

כאמור, ממחישה טבלה זו את הכלל הגדול שהכתיב כפי הנראה את סידור החומר בקדה"י יח-כ: התקופה מחולקת לפרקי זמן עוקבים בהתאם לשנותיהם של שליטי יהודה, ובכל פרק מפורטות תחילה ההתרחשויות המדיניות ביהודה באותה תקופה, ולאחריהן, כמעין נספחים, נסקרים המאורעות ה'חיצוניים'. אמנם נראה, לכאורה, כי יש כמה חריגים מכלל זה: פרק אחד (ו) מתחיל, מבחינה כרונולוגית, הרבה לפני הפרק הקודם; שבעה נספחים (ה/2, ח/1, ח/4, י/2, יב/3-1) חורגים מגבולותיהם הכרונולוגיים של הפרקים אליהם שייכתי אותם⁵³; ובשני מקרים (י/3, טו/2) חוזר יוסיפוס ומביא חומר 'מרכזי', המתייחס למעשיו של נציב יהודה, לאחר שכבר עסק בנושא זה ואף סיים את סקירת האירועים ה'חיצוניים' של אותו פרק זמן. האם אין בחריגים אלה כדי להפריך את הנחתנו בדבר סדר כרונולוגי שיטתי ומחושב העומד בבסיס הספרים האלה? נקדים ונודה כי אין להסביר, כנראה, במסגרת שיטתו של יוסיפוס, את שני החריגים האחרונים (י/3, טו/2). כפי שהצענו במקום אחר⁵⁴, טו/2 (קדה"י כ, 215) — סעיף מבולבל הסותר את עצמו — נתחבר בגלל סיבה מיוחדת ומבטא את מכוונתו של יוסיפוס בבואו לצרף יחד שני מקורות בעלי מגמות הפוכות; לכן אין להתפלא על כך שהוא סטה מן הכללים המקובלים עליו. לגבי החריג

50 בסעיפים טו/1, טו/3, טו/4 אין רמז כרונולוגי מפורש, ורק סידורם מלמד שהם שייכים לימי אלבינוס.

51 סיכום זה מכסה את כל תולדות הכהונה הגדולה מאז אהרן הכהן ועד לחורבן הבית השני; הוא חורג איפוא מגבולותיה הכרונולוגיים של תקופת אלבינוס ויש לראות בחריגה זו את ראשיתו של הפרק המסכם של קדמוניות היהודים. אישור לכך ניתן למצוא בתיאור הקצר של ימי פלורוס (סעיפים 258-252 בפרק הבא). שאף הוא אינו אלא סיכום טליאולוגי, המסתיים בהפניה לתיאור הארוך והמפורט במלח"י: לאחריו בא הסיום הפורמאלי (סעיפים 268-259).

52 ראה בהערה הקודמת.

53 דוגמה נוספת לחריגה קלה יותר כבר נידונה לעיל, בהערה 38.

54 'KATA TOYTON TON KAIPON: Josephus' Source on Agrippa II', *JQR*, LXXII (1981/82), pp. 258-262

השני, 3/י, אין, כנראה, הסבר כזה. ייתכן שלפנינו חריגה של ממש שלא נוכל לתרצה, או שחל כאן בלבול במסירת דברי יוסיפוס, אפשרות העולה לנוכח העובדה שפרק זה איננו רשום ב'תוכן עניינים' עתיק המצורף לכתבי יד של קדה⁵⁵.

לעומת שני חריגים קצרים אלה, כל החריגים האחרים מסתברים בהחלט במסגרת שיטתו של יוסיפוס, אם נשים לב לשני כללי לוואי שיוסיפוס פעל, כפי הנראה, על פיהם.

הכלל הראשון: סיפור ארוך נידון, מבחינה כרונולוגית, על פי 'מרכז הכובד' שלו. לכן: (1) 2/ה – אין למצוא 'מרכז כובד' כרונולוגי בהרצאה ארוכה זו על עליותיהם וירידותיהם של מלכי פרסיה, עד שקושר אותם סופה לארמניה, קומגנה, שליחת גרמניקוס למזרח (בשנת 17) ומותו שם (בשנת 19); כפי שמבהיר טאקטוס, המצב בארמניה ובקומגנה היה אחת העילות העיקריות לשליחתו של גרמניקוס⁵⁶. לכן יש לראות את כל ה'נספח' הזה כמבוא המשובץ על פי סופו: שליחת גרמניקוס למזרח ומותו שם.

(2) ז – סיפורו של אגריפס הראשון אמנם חוזר ללידתו (10 לפנה"ס), אך תחילת הפרק (קדה"י יח, 126) משמשת מעין כותרת, ומבהירה ששיבוצו נקבע על פי מות טיבריוס; כל מה שקודם איננו אלא מבוא, לשם הבנת הרקע וההשתלשלות.

(3) 1/ח – הסיפור מגולל את מעשי חסינאי וחנילאי החל משנת 20 לסה"נ (לערך), אבל תחילת-כותרתו (קדה"י יח, 310) מגדיר את הסיפור על אסון כבד שפקד את יהודי בבל. כותרת זו מרמזת על הטבח ביהודי סלווקיה, המתואר בסוף 'נספח' זה; הוא אירע, כפי הנראה, בשנת 41, כפי שמלמדות נסיבותיו וקורות סלווקיה. לכן שובצה ההרצאה כולה במסגרת הפרק הכולל חלק מאירועיה של שנה זו⁵⁷.

(4) 4/ח – הסיפור מתרכז במעשי קלאודיוס לאחר עלייתו לשלטון עקב מותו של קליגולה; בין היתר נזכר שהוא שחרר את אלכסנדר האלאבארך, אשר נכלא על ידי קליגולה. נישואי בנו של אלכסנדר לברניקי בת אגריפס, ונישואיה השניים של זו לאחר שנתאלמנה, נזכרים רק בשולי העניין העיקרי, והוא שקבע את מיקום הידיעה.

(5) 2/י – הסיפור הארוך על קורות ממלכת אדיאבנה והמלך איזאטס מוצג, בפתיחת-כותרתו, כסיפור התגירותם של איזאטס ושל אמו, הלני (קדה"י כ, 17: εἰς τὰ Ἰουδαίων ἔθνη τὸν

55 ראה פלדמן (לעיל, הערה 7), עמ' 548-549. אפשר שיש טעם להזכיר את העובדה, שספר מעשי השליחים (ה לר"ל) טעה טעות גסה לגבי הכרונולוגיה של תיודס. אולם אין לראות בכך עדות שהקטע הופיע במקומו 'הנכון' (לפני 1/י) במהדורת קדה"י שעמדה לפניו, שהרי הוא מעמיד את תיודס אפילו לפני יהודה הגלילי (הנזכר ב"א):

56 אנאלים ב מ, 7-1. כמו כן, במדינות אלה עשה גרמניקוס את מעשיו המרשימים ביותר; הוא הכתיר מלך חדש בארמניה (שם, נו) וסיפח את קומגנה, שהיתה קודם לכן ממלכה עצמאית, לפרובינקיה סוריה (שם, שם). על נסיעת גרמניקוס למזרח ומעשיו שם ראה, באופן כללי: E. Koestermann, 'Die Mission des Germanicus im Orient', *Historia*, VII (1957), pp. 331-375; W. Orth, *Die Provinzialpolitik des Tiberius*, München 1970, pp. 37-39; D. Hennig, 'Zur Ägyptenreise des Germanicus', *Chiron*, II (1972), pp. 354-358

57 לכרונולוגיה, ראה לעיל, הערה 41 (ובמיוחד פון-גוטשמיר [שם, עמ' 54], המדגיש כי כל הנספח שובץ כאן על פי סופו).

(βίον μετέβαλον). כדי לקבוע זמנן של התגירות אלה, יש לשים לב להבחנתו של יוסיפוס בין נכונותו של איזאטס, כבר בבחורות, 'ליראה (σέβειν) את ה' בדרך היהודים', כפי שעשו נשים מסוימות (שם, 34-35), ובין התגירות מלאה, היינו קבלת עול המצוות, הנזכרת בכותרת הנ"ל⁵⁸. מתי חלה זו האחרונה? התגירות של הלני נזכרת בסעיף 35 (εἰς τοὺς ἐκείνων) (μετακακομίσθαι νόμους), ואנו קוראים שגם איזאטס, בעקבותיה, שקל התגירות (סעיף 38: μεταθέσθαι [scil.: τὰ Ἰουδαίων ἔθνη] εἰς ἐκείνα), ע"י ברית מילה. אך בקרב יועציו היו שחששו מצעד קיצוני כזה, ולכן חלף פרק זמן בלתי מוגדר (סעיף 43) עד שאז המלך עזו בנפשו ונימול (סעיף 46), ועדיין חששו שמא יתנגדו נתיניו לממשלתו של νῆθω (ἑθῶν) (σέβειν) (סעיף 47); הלשון והעניין מורים כי לשלב זה התכוונה הכותרת.

אחרי כמה הערות כלליות בסעיף 48, שיוסיפוס בעצמו מוציאן מן הרצף ההיסטורי⁵⁹, הוא ניפנה להמשיך הרצאתו (סעיף 49 ואילך) ומביא את סיפור נסיעת הלני לירושלים; נסיעה זו אירעה, כפי שאנו לומדים להלן (סעיף 101), בימי הנציב טיבריוס יוליוס אלכסנדרוס (בערך: 48-46 לסה"נ). והנה נאמר בסעיף 49, כי היא נסעה רק לאחר שראתה את המשך הצלחתו וכבודו של בנה (על אף החששות שליוו את התגירותו), ומכאן נראה כי חלף זמן מה בין הגיור לבין הנסיעה. לפיכך סביר כי איזאטס התגייר בימי קודמו של טיבריוס יוליוס אלכסנדר, והיינו קוספיוס פארוס; ואכן לפרקו צורף 'נספח' ארוך זה.

(6) יב/1 – קובץ ידיעות זה משובץ כאן, כי עניינו מעשי אגריפס השני ואחיותיו בימי נציבותו של פליכס⁶⁰. העובדה שאחד מצאצאיה של דרוסילה (אחותו של אגריפס) נעלם עקב התפרצות הר הגעש וסוביוס בשנת 79 איננה נזכרת אלא דרך אגב, ויוסיפוס, המודע לכך שיש כאן חריגה מן המסגרת הכרונולוגית, מבטיח לחזור לעניין זה 'אחר כך', במקומו הנכון (קדה"י כ, 144)⁶¹.

אך סעיף זה (יב/1) מעלה, כמובן, שאלה אחרת, כי הוא משובץ אחרי הפרק על קומאנוס (יב), אך מתייחס בבירור למעשים בימי יורש מקומו של זה, פליכס; מדוע צורף 'נספח' זה כאן ולא לפרק על פליכס (יג)?

58 הבחנה זו מזכירה, כמובן, את ההבחנה בין 'יראי ה' (σεβόμενοι τὸν Θεόν) וגרים; על הראשונים, ראה: שטרן (בספרו הנזכר לעיל, הערה 17), עמ' 103-106. וראה עתה: י" שיפמן, 'גיור בכתבי יוסף בן מתתיהו: איזאטס מחדייב לאור ההלכה', בתוך: א' רפפורט (עורך), יוסף בן מתתיהו: היסטוריון של ארץ-ישראל בתקופה ההלניסטית והרומית, ירושלים תשמ"ג, עמ' 258-260. אני שמח לראות שניתוחו את פרשתנו, שנתפרסם רק לאחר שסיימתי את כתיבת הדברים דלהלן, מאשר אותם.

59 'אולם על הדברים האלה אספר לאחר מכן', בהקשרם הנכון. יוסיפוס איננו מקיים הבטחה זו, מה שמעיד – יחד עם סימנים אחרים – שהוא הביא בקדה"י רק חלק ממקור המתאר את קורות אדיאבנה (הבטחה זו בוודאי קוימה באותו מקור), השווה להלן, הערה 61.

60 פליכס עצמו אף משחק תפקיד בסיפור (קדה"י כ, 141-144), אבל לא במישור המדיני אלא במישור המשפחתי; אין לראות פרשה זו כ'מרכיבית'.

61 אף במקרה הזה אין ההבטחה מקויימת (השווה לעיל, הערה 59), ואפשר לחשוב על מקור המתאר את קורות בית הורדוס. במאמרי הנזכר לעיל, בהערה 54, ניסיתי לאפיין מקור משוער זה.

שאלה זו מביאה אותנו לכלל השני (המובטח לעיל): כאשר נוצר פער בשלשלת שליטיה של יהודה, כלומר, כאשר מושעה או מת השליט הקודם וטרם הגיע ממלא מקומו, מזכיר אמנם יוסיפוס את מינויו של השליט החדש, אך הוא דוחה את הרצאת מעשיו עד לאחר סיפורם של מעשים 'חיצוניים' השייכים לימיו (ובעיקר: לתחילת ימיו). דחייה זו מבטאת את הפער ברציפות השלטון ביהודה.

פערים כאלה אינם שכיחים, כי בדרך כלל נשאר שליט בתפקידו עד שהגיע יורש מקומו ונטל ממנו את רסן השלטון, כפי שמחייבים הכללים של מינהל תקין ויעיל⁶². בתקופה הנידונה היו, ככל הידוע לנו, רק חמישה מקרים כאלה: לאחר הגליית ארכילאוס ולאחר השעיית קומאנוס⁶³, מכאן, ולאחר מותם של קליגולה, אגריפס הראשון ופסטוס, מכאן. והנה מרשימה מאוד העובדה, כי בארבעה מתוך חמשת המקרים האמורים⁶⁴, ובהם בלבד (בקרד"י יח-כ)⁶⁵, אנו מוצאים שהרצאה 'חיצונית' מפרידה בין מינוי השליט לבין מעשיו ביהודה:

פרקים	מינוי שליט חדש	חומר 'חיצוני'	מעשי השליט ביהודה
א-ב	קדד"י יח, 2א: קופוניוס מתמנה כנציב לאחר הגליית ארכילאוס	28-22 ⁶⁶	29א ⁶⁷

62 וכפי שמשמע מלשוננו של יוסיפוס: בדרך כלל הוא אינו מזכיר את סוף שירותו של נציב עד שהוא מודיע על 'בואו' של יורש מקומו (למשל: קדד"י כ, 100, 103) או על 'שליחת' נציב חדש במקומו (שם, יח, 33; כ, 100 ועוד). וראה במיוחד כ, 215: אלבינוס שומע על שליחתו של פלורוס, אך ממשיך לשרת כנציב עד לבואו של זה ליהודה.

63 גם אם נניח, על סמך עדותו של טאקיטוס (אנאלים יב נד – ראה שטרן [בספרו הנזכר לעיל, הערה 17], עמ' 77-82) ושיקולים אחרים, שפליכס שרת במישרה כלשהי בארץ לפני השעיית קומאנוס (לדיון בשאלה זו ראה מאמרי [הנזכר לעיל, הערה 46], עמ' 191-195), בכל זאת עבר זמן עד שנסע קומאנוס לרומא, נשפט שם, ונתקבלה ונשלחה ליהודה ההחלטה למנות את פליכס במקומו.

64 שוב יוצא דופן הפרק על פארוס (השווה לעיל, עמ' 339), שהתמנה לאחר מות אגריפס הראשון.

65 פרט למקרה שנדון לעיל, בהערה 46; ושם החומר 'חיצוני', המפריד את מינויו של קומאנוס ממעשיו, מסתכם בסעיף אחר בלבד (קדד"י כ, 104). במקרים הרשומים כאן, החומר 'חיצוני' משתרע על סעיפים רבים (בין שבעה לעשרים ושבעה).

66 כאן מפריד גם חומר 'מרכזי' – מפקד קויריניוס וההתנגדות אליו (כולל תאור הכיתות) – בין מינוי הנציב לבין ממשלתו; תופעה זו נגרמה עקב התופעה המיוחדת של ביצוע אקט 'מרכזי' בידי איש שאיננו השליט. ככל אופן, החומר המובא אחרי הדיון בקויריניוס, אך עדיין לפני תיאור נציבותו של קופוניוס (קדד"י יח, 27-28), הוא 'חיצוני' לכל דבר (בניין ערים מחוץ ליהודה).

67 למעשה, אין יוסיפוס מזכיר שום מעשה 'מרכזי' מימי קופוניוס, וסעיף זה בא רק כדי לשרת את צורכי המסגרת הכרונולוגית. זה המצב גם בשני הפרקים הבאים אחריו (גיד). דבקונוס וזו של יוסיפוס במסגרת הכרונולוגית גם כאשר הוא אינו יכול למלאה תוכן, מעידה לדעתי על שאיפתו להציגה כרונולוגית, נכונה ועקבית.

פרקים	מינוי שליט חדש	חומר 'חיצוני'	מעשי השליט ביהודה
ח-ט	יט, 274-275: המלכת אגריפס לאחר מות קליגולה	276-291	292-366 ⁶⁸
יב-יג	כ, 136-137: קומאנוס נשלח לרומא ונשפט; מתמנה פליכס	138-159	160-178
יד-טו	כ, 197א: מות פסטוס ומינוי אלבינוס	197ב-203	204-210

ג. מינוי פילאטוס – שיבוצו ונסיבותיו

לאחר שביררנו את שני הכללים ההגיוניים שבהם נסתייע יוסיפוס בבניית הרצאתו על פי עקרונו הכרונולוגי והתוכני הבסיסי, וראינו שאכן הצליח – פרט לשני חריגים קטנים (י/3; טו/2) – ליישם את שיטתו למעשה, נחזור לכרונולוגיה של פונטיוס פילאטוס ונמצא, אולי, עניין בעובדה, שגם בפרק זה קיים המיבנה שתואר בסוף הסעיף הקודם:

פרקים	מינוי שליט חדש	חומר 'חיצוני'	מעשי השליט ביהודה
ה-ו	יח, 35: גראטוס חוזר לרומא ומתמנה פילאטוס במקומו	36-54	55-64

מיבנה זה רומז שהיה פער זמנים בין סוף נציבותו של גראטוס לבין ראשית נציבותו של פילאטוס. ונראה כי אף ניסוחו של יוסיפוס בסעיף 35 רומז על כך: 'גראטוס חוזר לרומא, לאחר ששהה ביהודה אחת-עשרה שנה, ופונטיוס פילאטוס בא כיורש מקומו'. קודם צוינה שיבתו של גראטוס לרומא, ורק אחר כך – בואו של פילאטוס ליהודה. ואמנם, אף על פי שיוסיפוס איננו מזכיר פער כזה (דוגמת השעיית קומאנוס או מות פסטוס), נראה שבכל זאת קל, ומתבקש, להציע שחזור היסטורי סביר המחייב את יצירתו.

68 סעיפים אלה כוללים גם את המעשים שאירעו בסמוך למותו של אגריפס ובזיקה אליו; והשווה, לסטייה דומה מן המבנה הכרונולוגי, לעיל, הערה 38.

בשנים 17-19 סבב גרמניקוס כמיופה כוח של רומי בין הממלכות והפרובינקיות במזרח, כדי להסדיר את ענייניהן⁶⁹. לצד בעיותיהן של ארמניה וקומגנה מזכיר טאקיטוס, כרקע לשליחת גרמניקוס, דווקא את התלונות על עול המסים, שהשמיעו תושבי סוריה ויהודה⁷⁰. אין לנו כל ידיעות על כך שגרמניקוס ביקר ביהודה או שטיפל בענייניה. אך הזדמנויות לא חסרו לו: אנו שומעים על ביקוריו 'בפרובינקיות רבות' בשנת 18, על שהייה ממושכת בסוריה, ועל נסיעתו ממנה למצרים ובחזרה בשנת 19⁷¹. אם נניח שאמנם טיפל בתלונותיהם של תושבי יהודה, כפי שהייב אותו המאנדאט שלו⁷², אפשר לשער בנקל שטיפול כזה קלל את השעייתו של נציב יהודה, גראטוס. לפי השערה זו, נשלח גראטוס לרומא (ולא סתם 'חזר'), אולי כדי לדווח על מעשיו ולהתגונן בפני טיבריוס. מאחר שנדרש פרק זמן סביר למינויו של יורש ולשליחתו ליהודה, הרי שבהכרח נוצר פער ברציפות השלטון ביהודה, כפי ששיערנו על פי הניתוח הספרותי. ועוד יש להניח, שלא רק עול המסים אלא גם מנהגו המזלזל של גראטוס כלפי הכהונה הגדולה, עורר את זעמם של תושבי יהודה, ומכאן יובן מדוע פילאטוס, שנמנהגה לפי שחזור זה עקב השעיית גראטוס, לא החליף אף כוהן גדול אחד במשך כל שנות נציבותו הארוכות (18/19-37)⁷³.

ד. סיכום

בענייננו המצומצם – השנה שבה החלה נציבותו של פונטיס פילאטוס – הצענו כי שיבוץ הידיעה על פילאטוס לפני הידיעות על ייסוד טבריה ושליחותו של גרמניקוס, אירועים שחלו בין השנים 17-20, מצביע על שייכותה לאותן השנים דווקא. טענה זאת מבוססת על ניתוח המבנה של הרצאתו ההיסטורית של יוסיפוס על תקופת הנציבים כולה (קדה"י יח-כ). אם נוסיף לכך את ערותו העקיפה של הרייז'וחשבו האנטי נוצרי המזוהה שיוחס לפילאטוס ואת טיעונו של איזלר בדבר תוכן הפרק על גראטוס, ונצרף גם את הטענות המצביעים על כך שבשנת 19 הופסקה

69 לספרות, ראה לעיל, הערה 56.

70 אנאליס ב מב, 5. למקור, תרגום אנגלי ודיון, ראה ספרו של שטרן (לעיל, הערה 17), עמ' 67-68.

71 הביקורים 'בפרובינקיות רבות' נזכרים כאנאליס ב סב, 1; לתאריך, ראה: קסטרמן (לעיל, הערה 56), עמ' 351, הערה 47. כאן מזכיר קסטרמן 'das bekannte Prinzip der gebrochenen Linienführung, das hier wiederum bei Tacitus begegnet'; כישלון בהכרתו עשוי לגרום לאי הבנה כרונולוגית, ממש כמו במקרים הנדונים אצל יוסיפוס. על שאר נסיעותיו של גרמניקוס ומעשיו בסוריה ובמצרים, ראה הספרות הרשומה לעיל, הערה 56.

72 וידוע שטיפל כראוי בשאר סעיפי המנדט: ראה לעיל, הערה 56. וכן יש לציין ששניים מקודמיו של גרמניקוס, מרקוס אגריפס וגאיוס קיסר, אשר נסיעותיהם במזרח (בימי אוגוסטוס) היוו תקדימים ודגמים לשליחותו, ביקרו ביהודה (ראה ספרו של שטרן [לעיל, הערה 17], עמ' 111), וזאת, כפי הנראה, גם ללא עילה ישירה כמו במקרה של גרמניקוס.

73 כדי להסביר אורך שירותו של יוסף קייפא, שהתמנה בימי גראטוס ושירת עד לסוף ימי פילאטוס, יש שחשבו על קשרי ידידות או ממון בינו לבין הנציב. ראה, למשל: E.M. Smallwood, 'High Priests and Politics in Roman Palestine', *Journal of Theological Studies*, XIII (1962), p. 22; P. Gaechter, *Petrus und seine Zeit*, Innsbruck 1958, p. 71. לפי הצעתנו כאן, אפשר שבכלל חסרה לו לפילאטוס הסמכות להחליף כוהנים גדולים.

הטביעה השנתית של מטבעות והופסקו המינויים השנתיים של כוהנים גדולים, ייתכן שיש בהצעה זו כדי לבטל את חוקתם של מספרי השנים הנזכרים אצל יוסיפוס (בניגוד למנהגו) בנוגע לשני הנציבים. הצעה כזאת אף תורמת הסבר מתקבל ביותר על הדעת לנסיבות השעייתו של גראטוס – מסתבר שהושעה על ידי גרמניקוס כבואו לפייס את תושבי יהודה שהתלוננו על מעשי נציבים. כמובן, מסקנות ספציפיות כגון אלה נשארות בגדר סברות בלבד, כל עוד לא תתגלנה עדויות חרשות. לעומת זאת, נוכל להציע במידה רבה של ביטחון את התפיסה הכוללת בדבר דרכו של יוסיפוס בסידור החומר הרביעוני של תקופה זו. כדי להבין את משמעותה של הצעתנו, נזכיר ויכוח בנושא זה שאירע לפני כארבע מאות שנה; העמדות שננקטו בו מייצגות בעיקרו של דבר את העמדות העקרוניות הקיימות עד היום, אך ייתכן כי אפשר ליישב עתה את הוויכוח בדרך של פשרה: בכרך הראשון של ספרו תולדות הכנסייה, שפורסם לקראת סוף המאה ה־ט"ז, מתח הקארדינאל ברוניוס ביקורת על יוסיפוס, שמסידור דבריו משתמעת הטעות שגירוש היהודים מרומא אירע אחרי מותו של ישו הנוצרי⁷⁴, ולא כשלוש עשרה שנה לפני כן. כמה עשרות שנים לאחר מכן, בספרו נגד ברוניוס, התייחס הפילולוג הדגול איזק קאזובון לביקורת זו, והדגיש כי יוסיפוס לא טען שסדר המאורעות כך היה; הוא רק רשם אותם בסדר הזה.

... שהרי לא התכוון [יוסיפוס] לספר את תולדות מושיענו לפי השנים בהן התרחשו. את חייו, סבלו ותחייתו סיכם בקצרה במסגרת התקופה שבה היה [יוסיפוס] בטוח שהוא [ישו] חי, ואילו חשבון השנים לא היה לו. כך עשו תכופות גדולי ההיסטוריונים – תוקידידס, פוליביוס, ליוויס – במיוחד בעניינים שבהם לא רצו להתעכב. וגם בפרקים של עצם ההיסטוריה (in partibus legitimae historiae) הם נטלו רשות זו לעתים קרובות... ובכל זאת אין מי שמגנה אותם על כך...⁷⁵.

שיטתנו המוצעת כאן דומה לזו של קאזובון, אך מסקנותינו הולמות את הנחתו הבסיסית של ברוניוס. כמו קאזובון, הצענו כי יש להבחין הבחנה יסודית בין עיקר עניינו של יוסיפוס – תולדותיה המדיניות של יהודה – לבין מאורעות 'חיצוניים', וכי יש להבחנה זו השלכות לגבי הכרונולוגיה של המאורעות המתוארים בכתביו. אולם בניגוד לקאזובון לא ויתרנו על ההנחה, שהרברים כתובים בסדרם הכרונולוגי, אלא שיערנו, כמו ברוניוס, ובהתאם למסתבר בפשטות מהקדמות כגון 'באותו זמן' או 'באותם הזמנים', שאכן התכוון יוסיפוס להביא את הרברים כסדרם. התשובה הנכונה לביקורתו של ברוניוס הינה, לדעתנו, שיוסיפוס נהג להקדים מאורעות 'מרכזיים' (כגון משפטו של ישו בפני פילאטוס נציב יהודה) למאורעות 'חיצוניים' (כגון גירוש היהודים

C.S.R.E. Baronius, *Annales Ecclesiastici*, I (ed. A. Theiner), Paris 1864, p. 53 (Annus 74 21, §2) (המהדורה הראשונה הופיעה בשנת 1588).

I. Casaubon, *De rebus sacris et ecclesiasticis exercitationes XVI. ad Cardinalis Baronii 75 prolegomena in Annales et primam eorum partem...*, Geneva 1654, p. 206

מרומא) השייכים לאותו פרק זמן, ושגירוש היהודים מרומא אכן היה בימי נציבותו של פילאטוס ביהודה.

אם נכונים הניתוח וההצעה המובאים לעיל, הרי שבכך יחלץ יוסיפוס מגזר הדין הקשה שנחרץ עליו בכל הנוגע לידיעותיו – או למאמציו – בתחום הכרונולוגיה של המאה הראשונה. זיכוי של יוסיפוס עשוי להציל גם אותנו, שכן כידוע, היסטוריון זה משמש לרוב עֲדָנו היחיד לתקופה חשובה זו בתולדות ישראל.

